

Tarih Okulu
Ocak – Nisan 2010
Sayı VI, 1-16.

GELİBOLULU MUSTAFA ‘ÂLÎ VE “HEFT MECLİS” ADLI ESERİ

H. Mustafa ERAVCI*

Özet

XVI. asır Osmanlı aydın ve tarihçilerinden biri olan Gelibolulu Mustafa ‘Âlî’nin tarihi eserlerinden biri de Heft Meclisi adlı eseridir. Bu eser Kanuni Sultan Süleyman’ın son seferi olan Zigetvar ve II. Selim’in cülûsu gibi konuları ihtiva etmektedir. Bu çalışmada yazarın bilinmeyen yönleri ve Heft Meclis’inin yazılım özellikleri aydınlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa ‘Âlî, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan Selim, Heft-Meclis*

Abstract

Mustafa Âlî of Gallipolli is one of the Ottoman intellectual and historians of XVI. century, wrote many historian books, one of which is called as Heft Meclis. This book contains Sigetvar the last campaign of Kanuni Sultan Süleyman and accession of Selim II. In this study was illuminated the unknown aspects of author and method of writing of Heft Meclis.

Key Words: *Mustafa ‘Âlî, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan Selim, Heft Meclis*

Giriş

Mustafa ‘Âlî’ hayatı boyunca altmışa yakın esere imza atmış önemli bir tarihçidir. Onun gençlik döneminde kaleme aldığı tarihi eserlerden biri de Heft Meclis’i adlı yapıttır. Bu eser şehzade Selim’in ve vezir-i azam Sokullu

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: hmeravci@hotmail.com

H. Mustafa Eravcı

Mehmed Paşa'nın desteğini almak maksadıyla yazılan bir eser olmasından dolayı resmi bir mahiyet taşır ise de Zigetvar seferini anlatan bir çalışma olması münasebetiyle önemlidir. Hattı zatında böyle önemli bir tarihçinin bütün eserlerinin tek tek çalışılması hem 'Âlî'nin hayatı ve ihtiva ettiği konuların bilinmeyen boyutlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı gibi tarihçiliği konusunda da yeni kapılar aralayacaktır. İşte bu çalışma yazarın ve eserin bilinmeyen yönlerini, yazarın eserde kullandığı usulleri ortaya koymayı ve eserin tanıtımını amaçlamaktadır.

Hayatı

XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin ünlülerinden birisi olan Mustafa 'Âlî, 25 Nisan 1541 Pazartesi gecesini Gelibolu'da dünyaya geldi.¹ O, Kühü'l-Ahbâr'da şeceressesini "*Müverihin nâm-ı nâmisi Mustafa bin Ahmed bin Abdü l-mevlâdur*" kaydı ile, Sade-i Sad Güher adlı eserinde de memleketini

*Vatanum kışver-i Geliboludur
Rehgüzârdur Ar ab u Acem yoludur "*

şeklinde ortaya koyar.² Heft Meclis'in yazma nüshasının baş tarafında ise Müellifi *Gelibolulu Mustafa bin Ahmed Âlî* diye yazılıdır. Soy kütüğünün nereye dayalı olduğu hususunda herhangi bir malumat olmamakla birlikte kendisinin, dedesinin isminden ve Kühü'l-Ahbarda Arnavutları yermesi Çerkezlerin aleyhinde bulunması ve Macarlar ile Almanlar hakkında mutedil sözler söylemesine bağlı olarak onun Boşnak bir nesepten geldiği söylenebilir.

Onun, altı yaşına geldiği zaman ailesinin ve muhitinin hem kültürel hem de maddi altyapısının imkânları ile iyi bir ilköğretim eğitimi aldığını söylenebilir. Nitekim Hicri 960 (1552-53) da Habib-i Hamidi'den Kâfiye dersi almıştır. Eğitim döneminin bu safhasında hangi cami veya medreselere devam ettiği hususunda ismen bir bilgi ve belge olmamakla beraber o dönem Osmanlı Medrese Sisteminde "Yirmili" diye isim verilen eğitim kurumlarında tedrisat

¹Mustafa 'Âlî, Menâkıbü'l Hünerverân, Haz. İbnü'l M-Emin Mahmut Kemal Bey, İstanbul 1926, s. 4.

² Mehmed Şeker, *Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâidü'n-Nefâis Fî-Kavâidi'l- Mecâlis*, Ankara 1997, s. 10-20.

yaptığı tahmin edilmektedir.³

Orta ve Üniversite eğitimine İstanbul'da devam eden 'Âlî, ilk olarak Hicri 965 (1557-58)'de hemşehrisi Süruri'den Kasımpaşa'daki camisinde tefsir ve fıkıh dersleri ile Zihni Varlık risalesini okudu.⁴ Orta öğrenimini Rüstem Paşa ve Haseki de tamamlayan 'Âlî bu aşamadan sonra eğitimine Sahn-ı Semân Medresesinde devam etmiştir. Mustafa 'Âlî bu dönemlerde şiir ve şairliğe karşı biraz daha ilgiliydi. Bu bağlamda kendisine "Çeşmî" mahlasını seçmiş ve böylece şuara dünyasına adım atmıştır. Ayrıca Hüsametdin Hasan el Kati'nin mantık ilmine ait "İsaguci" şerhine bir haşiye yazmıştır. Kısa bir süre sonra mahlasını adından da anlaşılacağı üzere, "Âlî" diye değiştirmiştir. Bu alandaki eserleri ile üne kavuşan yazar, yedi yıl sonra Ahmedî'nin tamamladığı şairler tezkiresinde kendisinden övgüyle bahsettirebilmiştir.⁵

Sahn-ı Seman'dan mezun olduktan (1560) sonra kendisi kadılık veya müderrislik istiyordu ama ne yazık ki ikisi de olmadı. Müderris veya Kadı olabilmek için beklemek anlamına gelen mülâzemet görevi sırasında ilk resmi eseri olan Mihr ü Mâh'ı yazarak şehzade II. Selim'e sundu ve bunun karşılığı olarak II. Selim'e divan kâtibi oldu. Yaklaşık olarak bir buçuk veya iki yıl kadar kaldığı II. Selim'in yanından şehzadenin lalası olan Tütünsüz Hüseyin Bey ile geçinememesi üzerine ayrıldı. Kendisiyle daha önceden tanışmış olduğu Şam Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın daveti üzerine Şam'a gitti.⁶

Mustafa 'Âlî,1563'den 1569'a kadar yaklaşık 6 yıl Şam'da Mustafa Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Mustafa Paşa'nın Yemen fethi serdarlığına tayini üzere onun maiyetinde Mısır'a gitti. Mısır Beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa İstanbul'a Mustafa Paşa'nın Yemen'e gitmek istemediğine dair bir maruzatta bulununca Mustafa Paşa azledildi. Mustafa Paşa'nın bu duruma düşmesinin sebebi sır kâtibi 'Âlî'nin yazdığı mektuplar gösterilmektedir.⁷ 'Âlî tarafından yazılan mektupların bu azlde tesirinin olduğunu söylenmekle beraber Lala Mustafa Paşa'nın düşmanlarının da bu işte büyük payı olduğu açıktır.

³ Mustafa 'Âlî'nin bu dönemdeki eğitimi için bkz. Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa 'Âlî*, (çev. Ayla Ortaç) T.V.Y, İstanbul, 1996, s. 20; Mustafa Eravcı, "Mustafa 'Âlî'nin Nusret-namesi ve Onun ışığında Yazarın Tarihçiliği", *AÜDTCF,Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24. Sayı 38, s. 1.

⁴ Cornell H. Fleischer, *age.*, s.27

⁵ 'Âlî'nin eğitim hayatı için bkz. Cornell H. Fleischer, *age.*, s.20-7; Mustafa Eravcı, Mustafa, "Mustafa 'Âlî's Nusret-name, Basılmamış Doktora Tezi, Edinburgh 1999, s. 1-30

⁶ Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa 'Âlî*, Ankara 1988, s. 2.

⁷ Nihal Atsız, *'Âlî Bibliyografyası*, İstanbul 1968, s. 3.

Çünkü Sokullu Mehmed Paşa'nın hem Mısır Beylerbeyi hem de Mustafa Paşa üzerindeki otoritesini artırmak için bu iki paşayı karşı karşıya getirmiş bulunuyordu.⁸ 'Âlî bu olaydan sonra Mısır'dan Manisa'ya kendisiyle daha önce tanışmış olduğu Şehzade III. Murad'ın yanına gelmiştir.

O, Manisa'da bulunduğu esnada şehzadeye biri çeviri olmak üzere üç ayrı eser sunmuştur.⁹ H.980 (14 Mayıs 1572- 2 Mayıs 1573)'de Şehzadenin şefaatiyle İstanbul'a gelerek aynı yıl içinde yazmış olduğu Heft Meclis adlı eserini Şeyh Muslihiddin aracılığıyla Sokullu Mehmed Paşa'ya takdim etmiştir. 'Âlî, Heft Meclisinde kendi acizliğinden bahsederek birçok görevde bulunduğunu fakat karşılığını alamadığını ve Sokullu'yu överek ondan umduğunu almak istediğini beyan etmektedir.

Gerek ağlat gerekse şâd eyle
Âsitânun türâbıdır 'Âlî

Nazar eylersen ana sultânım
Zâtı nâmı gibi olur 'Âlî¹⁰

Eseri Sokullu Mehmed Paşaya sunan 'Âlî, ondan dirliğine 30-40 bin zeamet kadar zam istemiştir.

Çok mıdur himmet itse dirliğüme
Tâ otuz kırk bin zeamete dek¹¹

'Âlî bunun karşılığında payitahta kendisine uygun yer ararken bu kez uçta Bosna Beylerbeyi Ferhad Paşa'ya Divan Kâtibi olarak görevlendirilmiştir. O, buradaki görevi esnasında Balkan topraklarında bir dizi seyahat ve ziyaretlerde bulunmuş ve aynı zamanda değişik eserler kaleme almıştır.

H.986 (Aralık 1577)'da eski hamisi Lala Mustafa Paşa, Şirvan fethine serdar olarak atanınca Mustafa 'Âlî'nin de bahtı açılmış serdara sefer katibi olmuştur. İki yıl zorluklar içinde görev yapan 'Âlî bütün yazmadaki hünerlerini göstererek padişahın Nişancılık görevini istediye de bu da kabul görmemiştir.

⁸ Cornell H. Fleischer, *age.*, s. 47.

⁹Bu eserler: *Mihr ü Vefâ, Rahâtu'n-Nüfus, Nadirü'l- Mehârib*'dir bkz. N. Atsız, *age.*, s. 3.

¹⁰Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2086, 25a.

¹¹Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis* 24b.

Burada yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak kendisine Halep Tımar Defterdarlığı verilmiş ama buraya da gidememiştir. Lala Mustafa Paşa'nın yerine Doğu serdarlığına tayin olunan Sinan Paşa tarafından Trabzon'a ordu için gelen erzakın depolanması işiyle uğraşmıştır. Trabzon'daki görevini bitirdikten sonra Halep'teki görevine gitmiştir¹². 'Âlî, Halep'te bulunduğu esnada bir dizi eser vermiştir. Kendi hayatından fazlaca bahsettiği ve düşlerini gerçekleştirmede yaşadığı hayal kırıklığını yansıttığı ve sultanlara nasihatler veren, Nushetü's-Selâtin adlı eserini burada kaleme almıştır.⁴ Yine burada kaleme aldığı Nusretnâme ve Şehzade Mehmed'in sünnet merasimini anlatan Câmîu'l-Buhûr der-Mecâlîs-i Sûr adlı çalışmalarını padişaha sunmuş ve görevinde yükselmeyi umut etmiştir. Beklentisi gerçekleşmeyen 'Âlî yükselmek bir yana buradaki görevinden de alınmıştır. İki yıl işsiz kalan Gelibolulu H.993 (1585)'de Erzurum Mal Defterdarlığına tayin edilmiş burada altı ay kaldıktan sonra 1586'da Bağdat Mal Defterdarlığına tayin olunmuştur. Burada da çok fazla kalmayıp görevinden azledilmiştir.

Siyasi açıdan çok parlak gözükmeyen Bağdat hayatı kültürel açıdan onun için iyi bir kazanım olmuştur. Çünkü burada Ruhi ve Ahdi başta olmak üzere meşhur şuara ile tanışma olanağı bulmuş kendileriyle aynı meclislerde bir araya gelme imkânı elde etmiştir. Yine Şah Tahmasab'ın sarayında hattat olarak hizmet etmiş Kutbeddin Yezdi ile sık sık bir araya gelme imkânı bulmuştur.¹³

Bağdat Mal Defterdarlığından azledildikten sonra tekrar İstanbul'a gelen 'Âlî uzunca bir müddet işsiz kalmıştır. Bu bekleme döneminde Kavâidü'l-Mecâlîs isimli eserini kaleme almış ve H.997 (20 Kasım 1588-9 Kasım 1589)'de Sivas Defterdarlığına tayin olunmuştur. Buradaki görevi esnasında biri, daha önceden yazdığı eserin düzenlemesi olmakla beraber iki tane eseri kaleme almıştır. 'Âlî'nin bu görevi de kısa sürmüş ve bu görevden de alınmıştır. Hatta bu hususta kendisi "Hangi eyalete defterdar olduysam, görevden alınma haberim oraya benden önce varıyor" diye bir şikâyette bulunmuştur.¹⁴

Sivas'taki görevinden alındıktan sonra 'Âlî birkaç yıl boşta kalmış ve H.1000 (Temmuz 1592) yılında Yeniçeri Kâtipliğine tayin olunmuştur. Bu görevi esnasında yeniçerileri kendi evinin inşaatında çalıştırması ve bu olaya padişahın şahit olması 'Âlî'nin bu görevden azlolanmasına sebep olmuştur.

¹² Şark seferleri esnasındaki faaliyetleri için bkz. Mustafa Eravcı, *agt.*, c. I, s. 10-30.

¹³ Cornell H. Fleischer, *age.*, s. 102-50.

¹⁴ Mustafa İsen, *age.*, s. 5.

Bununla birlikte ‘Âlî'nin bu görevden alınıp kısa bir süre sonra Defter-î Hâkâni Eminliğine atandığı da söylenmektedir.¹⁵ Bu görevden alınıp alınmama karmaşası neticesinde, ‘Âlî doğum yeri olan Gelibolu'ya dönmüştür. Gelibolu'da bir süre Defteremini olarak görev yapmış ve yine sebebi bilinmemekle beraber bu görevinden azledilmiştir. Kısa bir süre sonra tekrar Yeniçeri Kâtipliğine getirilen Mustafâ ‘Âlî'nin bu göreve ne zaman getirildiği hususunda bîr malumat yoktur. Yalnız III. Mehmed'in tahta çıktığı H. 1003 (28 Ocak 1595) tarihinde kendisi bu görevdeydi. Muhtemelen III. Murad'ın ‘Âlî'ye yaptığı son iyilik bu olsa gerektir. III. Mehmed tahta çıktığı esnada kendisine yapılan iki yüz bin akçe has ile emeklilik teklifini, H.1000 (1591-1592) yılında başlamış olduğu meşhur eseri Kühü'l-Ahbâr'ı yazmasını gerekçe göstererek reddetmiş ve bu eser için en mühim kaynakların Mısır'da olduğunu izah ederek Mısır Defterdarlığı'nın kendisine verilmesini istemiştir. Bu bazı çevrelerin de etkisiyle mümkün olmamış ve Mustafa ‘Âlî'nin Sivas Defterdarlığı ile Amasya Sancakbeyliği'ne tayini yapılmıştır. Bu görevlerinden kısa süre sonra alınan ‘Âlî, birincisinde 28 ikincisinde de 42 gün kalmak şartıyla iki defa Kayseri sancakbeyliğine atanmıştır. H.1006 (Ocak 1598)'da emeklilik isteyerek Mekke'ye yerleşmek istediğini padişaha beyan etmiştir ve bu istekten bir yıl kadar sonra kendisine Cidde Sancak Beyliği verilmiştir. Cidde'ye Kahire üzerinden deniz yoluyla giden ‘Âlî yolculuk esnasında Hâletü'l Kahire min el-Âdâti'z-Zâhire ve Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l- Mecâlîs adlı eserlerini yazmıştır.¹⁶

Bir Osmanlı aydın ve ilim adamı olan Mustafa ‘Âlî'nin ömrü, tabiri caizse bir muhacir gibi oradan oraya gezerek ve görevlendirilerek geçmiştir. Onun yükselme hırsları ve bu hususta devlet erkânına takdim ettiği onlarca eser onun sadece birçok defa azledilmesine ve beklentilerinin çok altında tayinlere maruz kalmasına sebep olmuştur. Mustafa ‘Âlî birçok kimliği bünyesinde barındıran ileri düzeyde bir aydın karakteridir. Zamanında yaşamış en üst seviyedeki devlet adamlarına, hocalara, edebiyatçılara, tasavvuf ehli zatlara ve din adamlarına bir şekilde yaklaşım onlarla bağlantı kurmayı başarabilmiş ender kişilikte bir aydındır.

Hayatı boyunca verdiği eser sayısı 60'ı bulan ‘Âlî aslında bir bürokrat olmasına rağmen her zaman tarihçi kişiliğiyle anılmıştır. Öğrenciliği döneminde Baki ile tanışan ve Darri mahlasıyla şiirler yazan Nefî'ye mahlasını veren yine

¹⁵ Cornell H. Fleischer, *age.*, s. 150.

¹⁶ ‘Âlî'nin son dönemlerindeki hayatı için bkz. Cornell H. Fleischer, *age.*, s. 150-200.

Gelibolulu Mustafa ‘Âlî Ve “Heft Meclis” Adlı Eseri

Mustafa ‘Âlî’dir. İstanbul’un tanınmış hattatlarından olan Pir Mehmed Dede’den sülüs ve nesih dersleri almış dolayısıyla bu sebepten ‘Âlî’nin hattat kimliğini de unutmamak gerekir. Kendi çekirdek ailesi hakkında pek bir malumata sahip olamamakla beraber Fazlullah adında bir oğlu olduğunu bildiğimiz ‘Âlî H.1008 (18 Kasım 1599-1600’ün ilk yarısı)’den sonra Cidde’de vefat etmiştir. Nereye gömüldüğü ve mezarının bugün nerde olduğu belli değildir.

Heft Meclis Işığında Yazarın Tarihçiliği

Bu ünlü Osmanlı aydınının yukarıdaki kısa biyografisinden de anlaşıldığı gibi birçok eser yazmıştır. Tarihçilerin ortak kanaati irili ufaklı yaklaşık 60 tane eseri olduğu noktasındadır.¹⁷ ‘Âlî’yi gün yüzüne çıkmış eserlerinden değerlendirmek gerekirse kendisini her şeyden evvel bir tarihçi saymak lazımdır. Çünkü vermiş olduğu eserlerin en değerlileri tarih alanında olanlardır. Bu yüzden kendisine Osmanlı tarihçileri arasında geniş bir mekân izafe etmek gayet tabii ve doğaldır.

‘Âlî birçok alanda değişik eserler verdiği için onun bu eserlerini üç başlık altında toplamak mümkündür.

- 1- Tarihi eserler
 - 2- Edebi eserler
 - 3- Diğer konulardaki eserler
- Tarihi eserlerden biri de Heft Meclis’dir.

Heft Meclis

Heft, Lügat manasıyla Farsça da yedi rakamının karşılığıdır. ‘Âlî eserinin bazı bölümlerinde kitabının isminden şu şekilde bahsetmektedir: “Heft-Meclis hüner felekleridür”¹⁸, "Heft-Meclis'dür velâkin heşt cennetden nişan" ¹⁹ "Heft Meclis semâ ve heşt-i behişt"²⁰, ayrıca "Çekdim âna Heft Meclis nâm bir a'lâ kitâb"²¹ diyerek değerli bir eser ortaya koyduğunu da belirtmektedir.

Eser bölümlerden oluştuğu için bu bölümlere meclis; yedi bölüme

¹⁷ Nihal Atsız, *agm*, s. 17-50.

¹⁸ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 24b.

¹⁹ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 25a.

²⁰ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 2a.

²¹ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 25b.

ayırıldığı için de heft diye isim vermiştir. ‘Âlî eserini yedi bölüme ayırmasının sebebini açıkça ifade etmemiş, fakat eser içerisinde yedi kat sema gibi itibar görmesini dilediği için²² eserini oluştururken bu ayrıntıyı dikkate aldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Heft Meclis adlı eserin kaynaklarda yaptığımız incelemesine göre iki nüshasından bahsedilmektedir. Bu nüshalardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi [2086 (1a-24a)] nüshası, ikinci olarak ise Topkapı Revan [1296 (26b-40a)] nüshasıdır. Yine aynı eserin 1316 (1900) tarihinde İkdâm Gazetesi imtiyaz sahibi Ahmet Cevdet Bey tarafından basımı yapılmıştır. İkinci olarak ismini zikrettiğimiz ve Atsız'ın ‘Âlî bibliyografyasında yazmalar arasında göstermiş olduğu ve Topkapı Sarayı Revan bölümü 1296 numara olarak kaydettiği bu eser bugün bulunmamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Nüshası nesih hatla yazılıp 24 varaktır. Her varakta 19 satır olup kitabın ebadı 1536x1024cm'dir. İstinsah tarihi ise 17/05/1703'tür. Bu nüshanın müstensihisi belli değildir. Matbu basım İkdâm Gazetesi imtiyaz sahibi ve başmuharriri Ahmed Cevdet Bey tarafından H.1316 (1900)'da basımı yapılmıştır. Sayfa adedi 55 olup 17 adet basılmıştır. Bugün bazı büyük kütüphaneler ile birlikte TBMM Kütüphanesi ve Anıtkabir Özel Kütüphanesinde Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında yer almaktadır. Matbu basımın nerden örnek alınarak basıldığı hususunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yazma nüshada olduğu gibi Matbu basımda da bazı farklılıklar bulunmasının yanında, miktarı fazlaca sayılabilecek derecede eksiklikler mevcuttur.

Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi

Mustafa ‘Âlî 980 (14 Mayıs 1572-2 Mayıs 1573) de kaleme aldığı bu eseri aynı yıl içerisinde Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya sunmuştur. Eserin son bölümü olan yedinci mecliste eserin telif sebebini, Zigetvar kalesinin fethi esnasında türlü olaylar meydana geldiği ve Zigetvar kalesinin coğrafi konumundan bahsedilerek bir takım tedbir ve kerametler ile fethin müyesser olmasını ve burada yaşananların ileride yapılacak sefer ve fetihler için hem ibret hem de nasihat olması düşünöcesiyile kaleme aldığını kayıt eder. Ayrıca o eserin önemini aşağıdaki mısralarda açıklamaktadır:

²² Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 24b.

Gelibolulu Mustafa ‘Âlî Ve “Heft Meclis” Adlı Eseri

Heft-Meclis hünere felekleridür
Hattı şebdür beyazı gündüzdür
Bu yedi meclisün nefaseti hod
Sükkerî olmağile az özdür²³

‘Âlî bu bölümde eserinden zaman zaman övgü ile de bahsetmiştir.

Umanım yirden göğe hazzide ol âlî-cenâb
Çekdüm ana "Heft-Meclis" nâm bir a'lâ kitâb

Heft-Meclis'dür velîkin heşt cennetden nişan
Heft yemdür sanasın her bir sözi dürr-i hoş-âb²⁴

Muhtevası

Heft Meclis, Kânûnî Sultan Süleyman'ın 9 şevval 973 (2 Mayıs 1566) günü Zigetvar seferine çıkışını, ordunun yol halini, savaşı, Sultan Süleyman'ın ölümünü ve II. Selim'in 9 Rebiülevvel 974 (23 Eylül 1566) Pazartesi günü tahta çıkışını anlatmaktadır. Meclis adını verdiği yedi bölümden oluşmaktadır. Meclisteki konular şu şekildedir:

Birinci Meclis; Allah yolunda cihat etmenin öneminden ve gerekliliğinden bahsederek o zamana kadar gelmiş gazilerin ve hükümdarların görevlerinin, kendilerinden öncekiler de olduğu gibi hak olanı batıl olandan ayırmak ve Allah'ın kendilerini kıyamet gününe kadar rezil ettiği belirtilen kâfirlerin kötü işlerini bertaraf etmekle yükümlü olduklarını ifade etmektedir.²⁵

İkinci Meclis; Kânûnî Sultan Süleyman'ın bütün ihtişamı ve sayısız askeriyle sefere hareketini ve birinci menzilde istirahati hakkındadır. Kânûnî Sultan Süleyman'ın, sultanların gazalarını yükselten, sınırsız himmete sahip bir hükümdar olduğundan bahsederek Zigetvar seferine sebep olan Beç (Nemçe) kralı Maksimaynoş'un yılan gibi birbirine dolanmış hareketleri, bilerek kötülük yapıp, küffarın ve tüccarın aşağılık cemaatini köpekler gibi gevşetip onları çeşitli fesatlık yollarına teşvik etmesinden bahsetmiştir. Bütün bu sebeplerden

²³ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 24b.

²⁴ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 25a.

²⁵ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 1a-2a.

sonra Kânûnî Sultan Süleyman'ın naçar Macar üzerine sefer ilan etmesini İstanbul'dan ayrılışını anlatır. Bu bölümde padişah ile birlikte sefere katılan (vezirler, paşalar, defterdarlar, âlimler, filozoflar, çeşnegirler, Mirler, füdâlâlar vb.) kimseler bir bir sıralanmıştır. Ordunun *Bağlar* denilen mevki'de ilk molasını verdiğini yine bu bölümde görmekteyiz.²⁶

Üçüncü Meclis; Padişahın geçtiği yerlerdeki haşmet ve ihtişamı vezirlerin alayları ve savaşın ilk başları hakkındadır. Birinci menzilden ayrıldıktan sonra üç gün yola devam edip Edirne'den geçerek Sofya'da bir gün, daha sonrada Belgrat'ta iki gün mola verilmiştir. Belgrat'ta mola verildiği esnada 'Âlî padişahın ordusunun büyüklüğünden bahsetmekte ve ordunun mensuplarını, bölüklerini birer bire aktarmaktadır. Kânûnî'nin emrinde bulunan ve orduya dahil olan, Erdel Kralı İstefan'a (Allah ona iman nasip etsin) dua edilerek onun sadakatinden bahsedilmektedir. Padişahın sayısız ve sınırsız ordusu Drava ırmağına geldiğinde ırmak üzerine Padişahın emriyle Yeniçeri Ağası Ali Paşa tarafından bir köprü (Ösk) inşa edilmektedir. 'Âlî bu köprünün inşasını Sırat-ı Müstakime benzetmektedir. Ordunun Zigetvar şehrine yaklaşmasından sonra muhasara hazırlıkları yapmaya başlaması ve beylerbeylerinin askerleri ile birlikte hangi durumda olmaları gerektiği hakkında geniş malumat aktarılmaktadır.²⁷

Dördüncü Meclis; Savaşın başlaması ve kızışması, Paruka'nın (dış kale) fethedilmesi, düşmanların mağlup edilmesi ve aynı zamanda Pertev Paşa'nın Göle kalesine hücum etmesi hakkındadır.

'Âlî burada Zigetvar kalesinin duvarlarının sağlamlığından ve iklim şartlarının her zaman saldırı için müsait olmadığından bahsetmektedir. Kale duvarları hakkında rakamsal bilgiler vermektedir (uzunluğu 12 zira genişliği ise 5 ziradan fazla olup). Surların bu denli kuvvetli olmasının yanında kâfirlerin (Her nerede olursanız olun, ölüm size yetişir, göklere yükselmiş burçlarda da olsanız) bu ayetten gafil olduklarını ve netice itibarıyla 973 muharreminin 26. günü dış kalenin talan edildiğini edebi bir üslup ile askerleri överek beyan etmektedir. Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'dan ayrılmadan iki gün evvel Pertev Paşa'yı 2000 askerle Göle kalesinin fethine göndermesi yine edebi bir dille anlatılmıştır. Bu 2000 askerinin heybetinden uzunca bahsedilmekte olup yine Tatar han tarafından gelen, Erdel Beyi İstefan ile Eflak ve Kara Boğdan taraflarından orduya katılan askerlerden ve Pertev Paşa'ya yardım edecek olan

²⁶ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 2b-3b.

²⁷ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 4a-8a.

Temeşvar Beylerbeyi Mustafa Paşa'dan uzunca bahsedilmektedir. Göle kalesinin önceden kuşatılıp alınması tedbirini akıl ettiği için bu bölümde Sokullu Mehmed Paşa'dan övgülerle bahsedilmektedir. Âlî eserin bu bölümünde, 973 senesinin safer ayının dördüncü gününü, Göle kalesinin fetih tarihi olarak düşmüştür.²⁸

Beşinci Meclis; Padişahın vefat etmesi ve Zigetvar'ın fethi vezir-i azamın padişahın vefatını saklaması hakkındadır. Safer ayının 22. Perşembe gününün gecesi saat dokuz, Kânûnî Sultan Süleyman'ın vefat tarihi olarak düşülmüştür. Kânûnî Sultan Süleyman'dan (*Rabbim, gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla, çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı nasip et ve benim için kendi katından yardım edici bir kuvvet ver*) fetvasının icap ettirdiği üzere fethettiği her memlekete huzur ve saadet götürdüğünü belirtir. Bu bölümde Sokullu Mehmed Paşa'nın maharetinden uzun uzun bahsedilmektedir. Mehmed Paşa'nın padişahın ölümünü askerinin öğrenmemesi için büyük gayret sarf ettiği ve mühim önlemler aldığı anlatılmaktadır. Padişahın ölümüne vakıf olan İçoğlanları tembih ederek sırrı ifşa etmeyi yasaklamıştır. Askerinin moralinin bozulmasını önlemek için adeta üzülmeyi yasaklamıştır. Padişahın cesedine misk kokuları sürülerek geçici olarak otağı hümayuna defnedildi. Sokullu Mehmed Paşa, Padişah vefat ettiği halde hala hayattaymış gibi davranılmasını istedi, özellikle Zigetvar kalesinin fethi bu safhaya geldiği halde bunun gizli tutulmasının zaruri olduğunu olaya vakıf olanlara tekrar hatırlattı. Padişahın ölümünün sabahı olan 974 senesinin Safer ayının 22 günü (Miladi 7 Eylül 1566) iç kale fethedildi ve aynı ayın 29. gününde Zigetvar kalesi de kolaylıkla teslim alındı. Kalenin fethinden hemen sonra Sokullu Mehmed Paşa tarafından kalenin imar edilmesine dair emir verildi. Bu bölümde bir hikâye rivayet edilmektedir. Kalenin fethi gecikince, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Sokullu Mehmed Paşaya "Şu ocağı yanacak dahi alınmazını ve memâlik-i gaza ve heycâda feth ve zafer kösleri çalınmazını" diye fethin ne zaman müyesser olacağını sormuştur. Zigetvar'ın fethinin hemen akabinde beşinci vezir Mustafa Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa Zigetvar'a bir buçuk günlük mesafedeki Bobofça kalesini fethetmek üzere gönderilerek 8 günde alırlar. 'Âlî yine bu bölümde kalenin fethinden sonra tamiri hakkında bilgiler vermektedir.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın ilk seferi olan Belgrad ile son seferi Zigetvar arasında rakamsal ve de alfabetik yönden bağlantı kurarak onun hilafetine ve

²⁸ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 8a-12b.

seferlerine dair bilgi vermekte ve bunda daha nice nükteler olduğundan bahsetmektedir.²⁹

Altıncı Meclis; II. Selim'in saltanata geçmesi hilafete yükselmesi, hususiyle askerin Zigetvar'dan geri dönüşte padişahla buluşması hakkındadır. Bölümün başında II. Selime atfen övgüler yer almaktadır (cihanın gölgesi, zeki savaşçı, pahalı taç sahibi, yüksek mevkide bulunan Selim iştihar, hem nâm cedî hazreti Sultan Selim Han).³⁰ Devletin bekası için dua edip (Allahümme ebbid devletehû bi'l-kuvveti'l-kahireti ve eyyid rif atehû bi's-saltanati'z-zâhire)³¹ Vezirlerin en parlak yıldızı diye övgülerle bahsedilen Sokullu Mehmed Paşa'nın, yine kendisinden övgülerle (münşiyân-ı belagat sâni) bahsedilen kâtip Feridun Beye II. Selim'e göndermek için yazdırdığı mektuptan bahsetmektedir. Bu mektubun öyle bir imla ve inşa ile yazıldığını ve kalem dilinden başka dillere naklolunmadığını yine bu bölümde görmekteyiz. Zigetvar'dan gönderilen bu mektup, adeta hüdhüde benzetilen, hızlı ulaklarla 8 günde Kütahya'ya II. Selim'e ulaşmıştır. Bunun üzerine II. Selim 974 senesinin Rebû'l-evvel ayının dokuzuncu Perşembe günü İstanbul'a gelerek tahta oturmuştur. II. Selim'in tahta geçip resmî kabulleri gerçekleştirmesi hoşnut bir hava meydana getirmiştir.³² Bölümün devamında bu sevincin sebebinin; fitne ortaya çıkmadan II. Selim'in tahta geçmesinden kaynaklandığını görmekteyiz. Ayrıca çıkabilecek fitnelere karşı o esnada Şam'da bulunan Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın tedbirlerinden de bahsetmektedir. Bu durum Lala Mustafa Paşa'nın Zigetvar seferine katılmadığının bir göstergesidir.

II. Selim daha sonra İstanbul'dan ayrılarak yanında, Şeyhül-islam Ebu's-suûd Efendi, Atâullah Efendi, Celal Bey olduğu halde Belgrad'a gelmiştir. Osmanlı ordusu da Zigetvar'dan yola çıkıp Belgrad'a gelmiştir. II. Selim otağ-ı hümayuna girmiş ve Kânûnî'nin ölümü zahir olmuştur. Bunun üzerine Sokullu Mehmed Paşa askere burada konuşma yaparak Sultan Süleyman'ın vefatını ve tedbirleri açıklamıştır. Askerin üzüntüsü ise şu nazımla anlatılmaktadır:

Asker-i girye akın saldı hemân
Askerün oldı gözi yaşı revân

²⁹Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 15a-18b.

³⁰Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 18b.

³¹Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 19b

³²Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Heft Meclis*, 20a.

Bir dürrî deryadan alub derkenar etti hemân
Kalmadı tûfân-ı gâm-hîz-âb-ı matemden nişan

Gelibolulu Mustafa ‘Âlî Ve “Heft Meclis” Adlı Eseri

Yine II. Selim'in üzüntüsü şöyle aktarılmıştır:

Husüsan şâh-ı âlem tutdı matem
Cihan sultânına hüzn oldu mahrem³³

Yedinci Meclis; burası eserin hatmesi olup, ‘Âlî'nin arzuları ve onun mutsuz bahtından şikâyet etmesi hakkındadır. ‘Âlî bölümün başında bir nazım ile Gelibolulu bir hakir iken İstanbul civarlarına geldiğini söyleyip acizlik içerisinde olduğunu anlatmıştır.

Dil ve Üslup

‘Âlî bu eserinde diğer eserlerine nazaran daha ağır bir dil ve üslup kullanmıştır. Metin içerisinde geçen nazımlar çoğunlukla Farsçadır. Nesir bölümlerinde ise inşa yazım tekniğini bütün hüneri ile göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda ‘Âlî eserinde gerek Osmanlı Türkçesi gerekse Farsça ve Arapça olarak tüm dil inceliklerini yansıtmıştır. Eser içerisinde anlaşılması güç bölümler olduğu gibi günümüz Türkçesine çok yakın anlaşılması kolay bölümlerde mevcuttur. Bu durum aşağıda verildiği gibi özellikle nazımlarda göze çarpar.

Düşdi âfâka ceng zelzelesi
Çarha irdi tüfeng velvelesi

Ayrıca eserde sık sık ayetlerden faydalanılması esere dini bir üslupta katmaktadır.

‘Âlî bu eseri tarih yazmaktan çok inşadaki ustalığını göstermek için kaleme almıştır. ‘Âlî'nin Meclis adını verdiği yedi bölümden oluşan bu eser nazım ve nesir olarak kaleme alınmıştır. Ayrıca anlatılan olaylar, övgüler ve yergiler nazım ve nesirlerle süslendiği gibi ayetler ile de muhkemlik kazanmıştır. Aralara serpiştirilmiş olan nazımlar genelde Farsça ağırlıklıdır. İçerik olarak tarihi yönden olaylar itibariyle benzerleriyle arasında pek fark yoktur yalnız; intikal, fetih ve Kânûnî'nin ölümü gibi durumlarda farklılıklar ve yanlışlıklar mevcuttur. Örneğin, ‘Âlî ordunun İstanbul'dan hareketini ikinci mecliste (sene-i sülüs ve sebi'ne ve tis'a mi'e Şevvalinin dokuzuncu günü ki

³³Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 19b-22a.

Pençşenbe idi) diye belirtmektedir. Tarih çevirme kılavuzuna baktığımız zaman bu tarihin Perşembe gününe değil de Pazartesi gününe denk geldiğini görmekteyiz.

Heft Meclis'inin Kaynakları

‘Âlî eserinde olayları anlatırken herhangi bir kaynak göstermemiştir. Künhü'l-Ahbar kitabında dahi bu olayı anlatırken alıntıları bu kitaptan yapması ve kaynak olarak Heft Meclisi'ni göstermesi onun savaşa bizzat katılıp katılmadığına dair soru işaretleri oluşturmaktadır.

Nitekim onun biyografisinden de anlaşıldığı gibi Kânûnî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar savaşı yıllarında, ‘Âlî'nin Kütahya'dan ayrılarak Şam'a gittiği ve yaklaşık beş yıl orada Lala Mustafa Paşayla beraber kaldığı görülmektedir. Ayrıca Heft Meclisinde ‘Âlî'nin savaşa bizzat katıldığına dair hiçbir işaret yoktur. ‘Âlî yine eser içerisinde bazı olaylara “hikayet olunurki”³⁴ diye başlangıç yapıp rivayetli açıklamalarda bulunmaktadır. Dolayısıyla bütün bunlar ‘Âlî'nin bu sefere bizzat katılmadığını göstermektedir. Ancak o bu eseri yazarken resmi kayıtlara veya savaşa katılan kişilerin sözlü bilgilerine müracaat etmiş olmalıdır.

Eserin Tesirleri

‘Âlî'nin bu eseri tarih açısından Künhü'l-Ahbarın gölgesinde kalmış bir eserdir. Heft Meclis'inden tarih olarak daha sonra yazılan kroniklerde bu eserden hiç bahsedilmemiştir. Sadece ‘Âlî, Künhü'l-Ahbarı yazarken Heft Meclis adlı kitabından bahsetmiştir. Kullandığı metot içinde “daha önce bu mesele üzerine tafsilatlı bir eser olan Heft Meclis'ini yazdığını, burada da o tafsilattan bir özet yapacağını anlatmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* ve Joseph V. Hammer'in *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı eserlerinde Kânûnî Sultan dönemi ve Zigetvar Savaşı anlatılırken Künhü'l-Ahbar'dan yararlanılmıştır.³⁵ Son dönemlerde yapılan çalışmalara kadar ‘Âlî'nin Heft Meclis adlı eseri pek kullanılmamıştır. ‘Âlî'nin eserinin kullanılmamasının en temel sebebi eserin edebi yönüyle tanıtılmasıdır. Zira İbnü'l-Emin Mahmut Kemal Bey'in,

³⁴ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Heft Meclis*, 13b, 17a.

³⁵ Bkz İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1956, s.230; J. V. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1980, c. 5, s. 311.

Gelibolulu Mustafa 'Âlî Ve "Heft Meclis" Adlı Eseri

Menâkıb-ı Hünerverân'ın mukaddimesinde verdiği bilgilerde Heft Meclisi tanıtılırken, "Âlî'nin inşadaki tekniğini göstermek için yazdığı bir eserdir, Edebiyatı kadimece kıymetli bir eser olup tarih nokta-i nazarında mühim değildir" diye bahsetmiştir. Atsız'ın hazırlamış olduğu 'Âlî Bibliyografyası adlı eserde de buna benzer ifadeler kullanılmıştır.

Belirli bir müddet sadece isminden bahsedilse de yakın dönemde eserden faydalanan ve kaynak gösterenlerde olmuştur. Özellikle 2006 yılında Ahmet Kerim Demireğen tarafından hazırlanan Zigetvar adlı çalışmada 'Âlî'nin Heft Meclisinden fazlaca bahsedilmiştir. Çalışmada savaşın sebeplerinden bahsederken 'Âlî, Peçevi, Feridun Bey, Ramazanzâde Agehi Mansur Çelebi gibi müverrihlerin beyanatları arasında farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuştur. Ayrıca Heft Meclis'ine işaret edenlerden birisi de, M. Tayyip Gökbilgin'in Kânûnî Sultan Süleyman isimli biyografi çalışmasıdır. Bu eserde Kânûnî Sultan Süleyman'ın ölümü ve Zigetvar seferi anlatılırken, tafsilat için Seleniki ve Feridun Bey tarihleriyle birlikte 'Âlî'nin Künhü'l-Ahbar ve Heft Meclis adlı eserleri referans gösterilir.³⁶

Sonuç

Gelibolulu Mustafa 'Âlî, XVI. asrın en önemli Osmanlı tarihçilerinden biridir. O, inişli çıkışlı bürokratik hayatında birçok eser vermiştir. O eserlerden biri de Heft Meclis'idir. Tarihimizin önemli bir noktasına ışık tutan bu eserin bugün tek yazma nüshası bulunmaktadır. Heft Meclis'i her ne kadar yazarın bizzat müşahede etmediği olayları ihtiva ediyorsa da özellikle Süleyman'ın son dönemi ve Sultan Selim'in tahta çıkış konuları ile ilgili olarak biricik ana kaynaklardan biridir. Çağdaş kaynaklardaki bilgilerin oto kontrolü ve eksikliklerin giderilmesi bakımından önemlidir.

³⁶ M. Tayyip Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, İstanbul 1992, s.71.

H. Mustafa Eravcı

KAYNAKÇA

Atsız, Nihal, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968.

Eravcı, Mustafa, "Mustafa 'Âli'nin Nusret-namesi ve Onun ışığında Yazarın Tarihçiliği", *AÜDTCF, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24. Sayı 38.

Eravcı, Mustafa, "*Mustafa Âli's Nusret-name*, Basılmamış Doktora Tezi, Edinburgh 1999.

Fleischer, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Âli*, (çev. Ayla Ortaç) T.V.Y, İstanbul, 1996.

Gelibolulu Mustafa 'Âli, *Heft Meclis*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2086.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Kanuni Sultan Süleyman*, İstanbul 1992.

Hammer, J.V., *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1980.

İsen, Mustafa, *Gelibolulu Mustafa Âli*, Ankara 1988.

Mustafa 'Âli, *Menâkıbü'l Hünerverân*, Haz. İbnü'l M-Emin Mahmut Kemal Bey, İstanbul 1926.

Şeker, Mehmed, *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâidü'n-Nefâis Fî-Kavâidi'l-Mecâlis*, Ankara 1997.

Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1956.